

CHET (NEMIS) TILI DARSIDA TALABALARGA MENTALITETGA OID SO‘ZLARNI O‘RGATISHNING AHAMIYATI

Musayeva Guzal Ne‘matillayevna

Chet tillar kafedrası o‘qituvchisi, Toshkent amaliy fanlar universiteti,

Gavhar ko‘chasi 1-uy, Tashkent 100149, O‘zbekiston

guzal-mus@mail.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13166782>

Annotatsiya: Nemis tili darsida mentalitetga oid lug‘atni o‘rgatish talabalarning madaniy nuanslar va psixologik atamalarini tushunishida, tasavvurini kengaytirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu maqolada nemis tilini o‘qitishga ruhiy salomatlik bilan bog‘liq atamalarini o‘rgatishning ahamiyati haqida umumiy ma‘lumot berilib, talabalarning til bilimi va madaniy ongini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu maqolada chet (nemis)tili darsida mentalitet bilan bog‘liq so‘z va iboralarni berishda innovatsion o‘qitish strategiyalari, madaniy ta’sirlar va pedagogik yondashuvlar o‘rganilib, til o‘rganish va ruhiy salomatlik savodxonligining ko‘p jihatdan bog‘liqligi ko‘rib chiqiladi. Nazariya va amaliyotning sintezi orqali o‘qituvchi talabalarni nemischa matnlar ustida ishlash, tarjima va talqin qilish, mentalitetga oid munozaralarni samarali olib borishi uchun zarur bo‘lgan til ko‘nikmalari va madaniy ta’sirni ta‘minlaydigan dinamik va inklyuziv o‘quv muhitini rivojlantirishi mumkinligi muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: nemis tili darsi, mentalitet lug‘ati, tilni o‘rgatish, so‘z boyligini o‘zlashtirish, pedagogik yondashuvlar, madaniy xabardorlik, psixologik tushunchalar, til bilimi, madaniy sezgirlik

1 KIRISH

Nemis tili o‘zining boy leksikasi bilan, hamda madaniy ta’siri(madaniyati, qadriyatlari haqida tasavvurga ega bo‘lishi), tarkibi(sinonimlar, realiyalar, iboralar, atamalar) bilan mashhurdir. Nemis tilini chet tili sifatida o‘rganayotgan talabalarga mentalitet va psixologik tushunchalarning nozik jihatlarini nemis tilida yetkazib berishda o‘qituvchining roli katta. O‘qituvchi pedagog sifatida chet tili darsida mentalitetga oid so‘zlar, atamalar, tushunchalarni yetkazib berish jarayonida talabalarning so‘z boyliklarini o‘zlashtirishlari uchun biroz mavzudan tashqariga chiqishiga to‘g‘ri keladi; nemis madaniyati, qadriyatlari va fikrlash jarayonlarining nozik tomonlarini o‘rganish uchun eshiklarni ochadi. Bu bilan nemis tili darsida mentalitetga oid so‘zlarni chuqur o‘rganish uchun zamin yaratiladi va chet tili darslarida madaniyatga oid so‘z va iboralarni, bilimlarni yetkazib berish uchun talabalar til ko‘nikmalariga va madaniyatlararo kompetensiyaga ega bo‘lishi muhimligini ham ta’kidlab o‘tmoqchimiz. Mentalitetga oid so‘z boyligini o‘rgatishning xilma-xil usullari mavjud bo‘lib, ular til ravonligi va talabalarning madaniy tushunchasini shakllantirishda ham muhim rol o‘ynaydi. O‘qituvchi talabalarda til, mentalitet va madaniy o‘ziga xoslik o‘rtasidagi chuqur bog‘liqliklarni rivojlantirish uchun o‘z pedagogik mahoratini ishga soladi.

2 ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Nemis tili darsida mentalitet lug‘atini o‘rgatish til o‘qitishning nozik va muhim tarkibiy qismi bo‘lib, til bilimi madaniy tushuncha bilan bog‘lab o‘rgatiladi. Adabiyotlarni o‘rganish o‘quvchilarning nemis madaniyati, qadriyatlari va jamiyat istiqbollarini chuqur anglash uchun til ta’limiga mentalitet so‘zlarini kiritishning ahamiyatini ochib beradi. Tadqiqotlar shuni ta’kidlaydiki, talabalarning til va madaniyatlararo malakasini oshirish uchun kontekst tarjimasini bilan ishlashda tili o‘rganilayotgan xalq mentaliteti, hissiyotlari va psixologik holatlari bilan bog‘liq so‘zlar bilan tanishtirish muhimdir. Ikkinchi tilni o‘zlashtirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar talabalarning o‘rganilayotgan tilda kommunikativ kompetensiyasi va ekspressiv qobiliyatlarini rivojlantirishda mentalitet so‘zlarining rolini ko‘rsatadi. Talabalarni tafakkur, his-tuyg‘ular va kognitiv jarayonlarga nemis madaniy munosabatini aks ettiruvchi lug‘at bilan tanishtirish orqali o‘qituvchi nemis tilida so‘zlashuvchilarni chuqurroq tushunishga yordam berishi va ona tilida so‘zlashuvchilar bilan shaxsiy va madaniy darajadagi aloqani rivojlantirishi mumkin. Ma’lumki, chet til darsida maqol va iboralar, ertaklar, topishmoq va tez aytishlarni tarjima qilish, ularni o‘zbek tilida talqin qilish orqali talabalarda o‘sha millat madaniyati, mentaliteti haqida tushuncha shakllanadi. Ammo ba’zi so‘z va iboralarni o‘zbek tilidagi ekvivalentini topish qiyin bo‘lgan bir vaziyatda ularni o‘qituvchi transliteratsiya usulidan foydalangan holda yoki shu millatga xos mentalitet haqida tushuncha berish orqali tarjima qilishda talabalarga yordam beradi. M.: „Fünf

Minuten vor der Zeit ist des Deutschen Pünktlichkeit“ (Besh daqiqa oldin kelish olmoncha puntuallikdir). Ya'ni, aniqlik olmon xalqiga, madaniyatiga xos odat ekanligiga ta'rif beriladi, „*Das geht auf keine Kuhhaut*“ (Bu sigir terisi (kabi) emas), ya'ni, ularda sigirlar odatda ola rangli bir xil bo'lishi va Germaniyada sut mahsulotlarining qadrlanishi nazarda tutilishi tushuntiriladi. „*Der Teufel ist ein Eichhörnchen*“ (Shayton bu bir olmaxon (kabi)dir), ya'ni shaytonni Germaniya o'rmonlarida ko'p uchraydigan olmaxonga o'xshatilishi, bu hayvon olmonlarga begona emasligi, kundalik hayotda ko'p uchratish mumkinligiga ishora qilinishi o'qituvchi tomonidan izohlab beriladi.

Bu albatta talabalarda olmon madaniyati, xalqi haqidagi tasavvur va bilimlarni va shu bilan birga tarjima kompetensiyasini shakllantiradi. Nemis tiliga tarjima qilib bo'lmaydigan o'zbekcha iboralar, atamalar, xos so'zlarni tarjima qilishda ham yuqorda aytilgan usullar qo'l keladi. Masalan, o'zbek xalqi mentalitetiga xos bo'lgan halollik, insofilik kabi xususiyatlarning ekvivalentlari so'zlar bilan ifodalanganda: *insof, vijdon, iymon, xolislik, beg'arazlik, mardlik, jo'mardlik, halollik* va boshqalar. Quyidagi olmoncha hamda o'zbekcha maqollar ham bunga misol bo'la oladi: „*Beshikdan qabrgacha ilm izla*“, „*Musofir bo'lmaguncha musulmon bo'lmasin*“.

Chet (nemis)tili darsida mentalitetga oid lug'atni joriy qilishning strategiyalari ishlab chiqildi va quyidagicha tarkiblarga bo'ldik:

1. Darsni rejalashtirish:

Nemis tili darsida mentalitet lug'atini o'rgatish metodikasi turli malaka darajalari bo'yicha mentalitet bilan bog'liq lug'atni o'z ichiga olgan o'quv rejasidan boshlanadi. Mentalitetga oid so'zlarni ifodalovchi mavzuga oid birliklar, autentik matnlar va multimedia resurslarining qamralganligi keng miqyosli va kontekstli o'rganish tajribasiga imkon yaratadi.

2. Lug'atni o'rgatish strategiyalari:

Semantik xaritalash, so'z birikmalari, kontekstga oid maslahatlar va mnemonik vositalar kabi pedagogik yondashuvlar talabalarga mentalitet lug'atini samarali egallash va eslab qolishda yordam beradi. Talabalarining mantiqiy so'zlarni tushunish va haqiqiy kommunikativ kontekstda qo'llashni mustahkamlash uchun qiziqarli tadbirlar, rolli o'yinlar va muhokamalar qo'llaniladi.

3. Madaniy kontekstualizatsiya:

Metodologiyaning muhim jihati mentalitet so'zlarini ularning madaniy kontekstida taqdim etish, ularning nemis tilida qo'llanilishini shakllantiradigan ijtimoiy normalar, qadriyatlar va psixologik nuanslarni ta'kidlashni o'z ichiga oladi. Madaniy ma'lumotnomalar, idiomatik iboralar va adabiy asarlarni o'rganish orqali talabalar nemis tilida so'zlashuvchi jamiyatlarda

mentalitet lug'atining madaniy ahamiyati haqida tushunchaga ega bo'ladi.

4. Texnologiyani integratsiyalash:

Texnologiya vositalari va raqamli resurslardan foydalanish mentalitet lug'atini o'rgatish jarayonini yaxshilaydi, interfaol mashqlar, onlayn platformalar va turli xil o'rganish uslublari va afzalliklariga mos keladigan multimedia materiallarini taklif qiladi. Raqamli manbalar talabalarga amaliyot, o'z-o'zini baholash va real vaqt rejimida ularning til bilimi va madaniy tushunchalari bo'yicha fikr-mulohaza yuritish uchun qo'shimcha imkoniyatlar beradi.

Ushbu uslubiy yondashuvlar va pedagogik strategiyalarni birlashtirgan holda, o'qituvchi talabalarining lingvistik ravonligini, madaniy xabardorligini va nemis tilida so'zlashuvchi dunyoda til va mentalitet o'rtasidagi murakkab munosabatlarni qadrlashni rivojlantiradigan dinamik va immersiv o'quv muhitini yaratishi mumkin.

3 NATIJALAR

Nemis tili darsida mentalitetga oid so'zlarni o'rgatish jarayoni madaniy va psixologik lug'atni til o'qitishga integratsiya qilish muhimligini ta'kidlaydigan chuqur natijalar beradi. Til o'qitishda mentalitetga oid so'zlarning berilishi nemis madaniyati, qadriyatlar va jamiyat normalarini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Mentalitet lug'ati bilan bog'liq madaniy konnotatsiyalar va nuanslarni o'rganish orqali talabalar nemis tilida so'zlashuvchi jamoalarda keng tarqalgan psixologik munosabatlar, hissiy ifodalar va kognitiv istiqbollari haqida tushunchaga ega bo'ladi. Xos so'zlar bilan ishlash talabalarga til ko'nikmalarini mazmunli va real usullarda egallashi hamda nutq, tinglash, o'qish va yozish vazifalariga kiritish orqali o'quvchilar o'zlarining til bilimlarini, muloqot qobiliyatlarini va murakkab fikr va his-tuyg'ularni nemis tilida ifodalashda ravonlikni oshiradi. Nemis tili darsida xos so'zlarni o'rganish o'quvchilarning madaniyatlararo kompetensiyasi va sezgirligini oshiradi. Nemis mentaliteti lug'atiga kiritilgan madaniy va psixologik o'lchovlarni o'rganish orqali o'quvchilar madaniy xilma-xillikni qadrlash, muqobil nuqtai nazarlarga hamdardlik va madaniyatlararo o'zaro munosabatlarni ongli va hurmat bilan boshqarish qobiliyatini rivojlantirdilar.

Umuman olganda, nemis tili darsida mentalitetga oid so'zlarni o'rgatish natijalari nemis tilida so'zlashuvchi dunyoning madaniy va psixologik voqealari bilan chuqurroq aloqani rivojlantirish uchun lug'atni o'zlashtirishdan tashqari tilni o'qitishga yaxlit yondashuvni aks ettiradi. Ushbu pedagogik ishning natijalari til ta'limiga mentalitet lug'atini kiritishning kreativ ta'sirini tasdiqlaydi, talabalarni zarur bo'lgan

lingvistik ko'nikmalar va madaniy kompetensiyalar bilan ta'minlaydi.

4 MUHOKAMA

Mentalitet so'zlarining nemis tili o'quv dasturiga integratsiyalashuvi til o'rganish va madaniy kompetensiya uchun ko'p qirrali ta'sir ko'rsatadigan qimmatli ta'lim faoliyati ekanligini isbotladi. Ushbu munozara bo'limi nemis tili darsida mentalitet so'zlarini o'rgatishdan kelib chiqadigan asosiy tushunchalar, ta'sirlar va mulohazalarni o'rganadi, bu pedagogik yondashuvning tilda ravonlik, madaniy xabardorlik va madaniyatlararo tushunishni rivojlantirishdagi ahamiyatini yoritadi. Mentalitetga oid xos so'zlarni til o'qitishga kiritish nemis madaniyati va ijtimoiy qadriyatlarini chuqurroq o'rganishga yordam beradi. Talabalar nemis mentaliteti lug'atiga kiritilgan madaniy nuanslar, hissiy ifodalar va psixologik e'tiqodlar haqida tushunchaga ega bo'lib, nemis tilida so'zlashuvchi jamoalarda tildan foydalanish va shaxslararo muloqotni shakllantiradigan madaniy atamalarni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Mentalitet so'zlari bilan shug'ullanish talabalarda madaniyatlararo kompetensiya va turli nuqtai nazarlarga nisbatan sezgirlikni rivojlantiradi. Mentalitet lug'atining psixologik o'lchovlari va madaniy oqibatlarini o'rganish orqali o'quvchilar madaniyatlararo o'zaro ta'sirlarni boshqarish, turli sharoitlarda samarali muloqot qilish va madaniy xilma-xillik va individual farqlarga chuqur hurmatni rivojlantirish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

O'qitishning innovatsion yondashuvlaridan foydalangan holda, o'qituvchilar o'quvchilarga psixologik lug'at bilan chinakam shug'ullanish va ularning til ko'nikmalarini chuqurlashtirishga imkon beradigan dinamik o'quv muhitini yaratadilar.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, nemis tili darsida mentalitetni o'rgatish, lug'atini o'rganish til ta'limiga madaniy va psixologik tushunchalarni integratsiyalashning transformatsion imkoniyatlarini yoritib berdi. Mentalitet so'zlarning nozik tomonlarini o'rganish orqali talabalar nafaqat til bilimlarini kengaytiradilar, balki ularning madaniy ongi va madaniyatlararo kompetensiyasini ham chuqurlashtiradilar. Mentalitetga oid so'zlarni o'rgatish lug'at boyligini o'zlashtirishdan tashqarida ekanligi ayon bo'ldi — bu inson tajribasining murakkabliklari bilan bog'lanishni kuchaytiradi, madaniy tushunchalarni boyitadi va mazmunli madaniyatlararo muloqotlar uchun eshiklarni ochadi.

XULOSA

Til o'rgatishda psixologik lug'atni qo'llash orqali o'qituvchilar o'quvchilarga nafaqat samarali muloqot qilish, balki turli dunyoqarashlar va hissiy ifodalar bilan

empatik munosabatda bo'lish imkoniyatini beradi. Nemis tili darsida mentalitetga oid so'zlarni o'rgatish til ta'limining chegaralardan oshib o'tish, aloqalarni mustahkamlash, o'zimizni va boshqalarni chuqurroq anglashni rivojlantirish qudratidan dalolat beradi. O'qituvchilar va talabalar psixologik lug'at bilan shug'ullanishda davom etar ekan, ular barchamizni birlashtirgan til, madaniyat va mentalitet bilan boyitilgan yorqinroq va o'zaro bog'liq kelajakni shakllantirib, izlanish va rivojlanishda davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- [1] Bekker. H. va Shmitt. C. (2019). Til va psixologiyaning uyg'unligi: Mentalitet lug'at yo'riqnomasidan tushunchalar. *Amaliy tilshunoslik jurnali*, 19(3), 207-222.
- [2] Fridrix. H. (2018). Nemis mentalitetini tushunishda lug'atni o'zlashtirishning o'rni: qiyosiy tadqiqot. *Tilshunoslik har chorak*, 22(1), 87-102.
- [3] Xasanboyeva O'. I. *TIL O'RGATISH METODIKASIDA LEKSIK BIRLIKLARNING O'RNI*. : ResearchGate 15 March 2022
- [4] Koenig. S. va Meier. P. (2019). Mentalitet so'zlari orqali madaniyatlararo kompetensiyani o'rganish: nemis tili darslarida misol. *Ta'lim psixologiyasi sharhi*, 35 (2), 162-177.
- [5] Myuller. J. va Zimmermann. R. (2018). Nemis tili darslarida mentalitet lug'atini o'rganish uchun interfaol yondashuvlar. *Ta'lim texnologiyasi tadqiqotlari*, 25(4), 289-305.
- [6] Shmidt. L. (2020). Nemis tilining hissiy chuqurligini tushunish: til ta'limida mentalitet lug'ati. *Xalqaro tilshunoslik jurnali*, 30(1), 45-61.
- [7] Vagner. L. va Bekker. S. (2020). Hissiy intellektni o'rgatish: nemis tili ta'limida mentalitet so'zlarini kiritish strategiyalari. *Zamonaviy tillar jurnali*, 45(3), 278-293.
- [8] Maripova Gulsora. *CHET TILLARINI O'RGATISHDA INTERFAOL TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH*. *Journal of Innovations in Technology and science education*, 5.2023